

Ямчук П. М.,
доктор філософських наук,
професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін
Уманського національного університету садівництва

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Й СОБОРНА ЦІЛІСНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ХРИСТОЦЕНТРИЧНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ

Анотація. У пропонованій розвідці, присвяченій осмисленню малодослідженого феномена національної екзистенції, увага зосереджується довкола вивчення одного з наріжних питань багатоаспектної світоглядної універсалії українського руху Опору в 1960-ті роки. Ідеться про знаковий роман Олеся Гончара «Собор», виданий до 50-літнього ювілею автора і розгромлений за наказом метропольного центру в тому ж році. Визначальну роль цього роману в українському соціально-гуманітарному дискурсі II половини ХХ віку, масштабність і поворотність його появи для української культури в аксіологічному, смислотворчому дискурсі, а тому й у всеохопній мовно-літературній семіосфері буття національної христонаслідувально-софійної духовності, глибоко й всебічно проаналізовано в класичному філософсько-філологічному есеї Є.О. Сверстюка «Собор у риштванні». За висловлену в цій праці (і не лише в ній), чітку христоцентричну громадянську позицію автор відбув тривалий термін ув'язнення. Значущо-перспективним у філософсько-українознавчому, а тому й у ментально-мовному дослідницькому контексті є комплекс питань, пов'язаних із громадянською позицією, проявленою одним із керманців СРСР Миколою Підгорним, який, дієво засвідчивши власну відданість україноцентричному універсуму, також став на захист знакового для вітчизняної культури явища – роману «Собор». Позиції провідного українського дисидента – одного з моральних авторитетів руху «шістдесятників» й незалежної України – українця Євгена Сверстюка та позиція одного з очільників СРСР – малознаного нині українця Миколи Підгорного з'єдналися в 1968 році у головному. В обороні духовної філософії роману Олеся Гончара «Собор», що самою назвою ще в атеїстичні часи стверджував провідні для України й українства начала. Ними є духовність, мовна соборність у звичаєвому й державотворчому бутті, що визначають трансцендентальне тривання української ідентичності. Аналітичне вивчення соборного єднання протилежних постатей у семіосфері оборони української мовно-ментальної ідентичності є базисним аспектом пропонованої студії.

Ключові слова: Собор, духовно-національна ідентичність, філософія мови як соборності, світоглядний Опір, Олександр Гончар, Євген Сверстюк, Микола Підгорний.

Постановка проблеми. Приступаючи до вивчення багатоаспектної теми буття мови як трансцендентальної філософської універсалії, що має соборно-національне об'єднувальне начало і виявляється в загальноцивілізаційному, тобто не в обмеженому минулими, а тому й мінливими рамками світосприйняття кожної епохи обширові, необхідно звернути увагу на малоактуалізовану нині, обґрунтовану класиком російської історіографію, концептуальну констатацію, на якій акцентує увагу

академік НАН України Олександр Гончар: «Історик Ключевський висловив думку: «Уявіть собі, що Київ не був би взятий і зруйнований татарами. Він би залишався столицею великої руської держави. А Москва б залишалась напівфінським затишним містечком. Тож, офіційною мовою держави стала б не суміш старослов'янської та фінської мов, а *слов'яно-українська!* І український письменник Гоголь не мусив би писати російською, а Пушкін писав би українською». (перший курсив наш, другий – О.Т. Гончара – П.Я.) [1, т. 3, С. 473]

Далі академік Гончар, міркуючи над заявленою проблематикою, вияскавляє власні (суголосні із вищенаведеними думками В.О. Ключевського) ідеї в такій аксіологічній площині: «По тому, яка в Чехова була поетична проза (і драматургія), я давно догадувався, що він родом з українців. Тепер це підтверджують і дослідники. «Дедмойбылмалоросс» – писав Чехов. Батьки його тужили за Україною. Гоголь, Чайковський, Чехов – це сини того народу, якому імперія забороняла навіть розмовляти рідною мовою... Нічого не було жорстокішого в людській історії. Триста років Україна була донором імперії, живила її своєю кров'ю, віддавала їй свої таланти. Хтось музикальний сказав: «Україна – суцільна консерваторія» [1, т. 3, С. 566].

Якщо виходити з ціннісно-сислової диспозиції, яка визнає, що мова є особливою, зокрема з фонетичного, лексичного й навіть орфографічного (транскрипція мови, мовлення, втілення у мові й мовленні національного духу й мислення, оприявленого на фонетичному, а тому й на орфографічному рівні як запис мелодики), унікальною симфонією, трансцендентально-тривалою музикою буття народу в усі часи, то наведене вище міркування Олеся Гончара є беззаперечним. У рідній мові – в унікальній симфонії звуку, абстрактних сутностей, особливо-невловимих, проте в тонкощах чуттів присутніх сенсів, єднання звукової мелодики й специфічного, лише материнській мові притаманних асоціативних полів, відбиваються притасні смисли буття не лише кожної нації, не лише кожної спільноти (громадської, професійної, професійно-освітньої, духовно-інтелектуальної чи будь-якої іншої), а й сама сутність кожної людини, кожного від матері до дитини переданого й успадкованого багатьма майбутніми поколіннями слова.

Отже, мова кожного народу, природа й закони її буття є багато в чому незбагненим для минушого розуму одвічно-духовним явищем. Невипадково академік О.Т. Гончар акцентує на особливій рисі, котру помітив, вивчаючи творчість письменників, які рідною мовою (через низку соціально-історичних обставин) не писали: ««По тому, яка в Чехова була поетична проза (і драматургія) я давно догадувався, що він родом з українців». Мелодизм мови, виявляється і в музиці, тому не випадково О.Т. Гончар привернув увагу до імені ком-

позитора П. Чайковського, що, як стверджував учений, походив із козацького роду Чайок. Так, рідна мова народу є *соборною*, оскільки *соборно* єднає всіх людей, які мовлять нею на урочистих зібраннях, спілкуються нею з друзями й рідними вдома. А головне – моляться нею до Бога, втілюють подумки нею свої ідеї й світовідчуття, у яких країнах вони б не мешкали. Соборність української мови проявляється в Австралії, Канаді, Бразилії, в країнах Європи, Азії, на всіх континентах. Українська мова як Собор – вагоме концептуальне питання, яке потребує ґрунтовного осмислення у філософії мови епохи глобалізації. Соборність людей, які збираються для того, щоби поспілкуватися між собою рідною мовою – хіба це не одухотворене, іманентно визнане відчуття власної спільності з тими, хто сповідує духовно-інтелектуальні підвалини, що їх несе, несла й нестиме рідна материнська мова? Так само, напевне, збиралися неофіти, щоби між собою берегти світло Господньої Істини. Маємо на увазі сам сенс спорідненого соборним Духом спілкування.

Мова як «Собор людських душ, який слід берегти» (філософема Олесь Гончара) для того, щоби не втратити ества передання духовно-інтелектуальної традиції від предків до нащадків – актуальна проблема для новітнього філософсько-українознавчого осмислення феномена незнищеної присутності української мови як Собору в семіосфері світової цивілізації. Завдяки тому, що наша мова за трансцендентальною суттю є Собором українського духовно-інтелектуального буття, а тому є береженою Самим Господом Богом, її не змогли подолати зримі й незримі вороги в тривалі століття різного кшталту окупацій і бездержавності. Аксиологічна дихотомія «Собор-Мова як душа народу» є концептуальною для збереження й розвитку української духовно-національної ідентичності.

Українська мова як «Собор людських душ» світоглядно сприймалася Олесем Гончарем уже не як ученим, а як письменником – автором роману «Собор», що був на той час офіційною особою – членом ЦК КПУ, членом московського ЦК КПСС, Головою Спілки Письменників УРСР та його *нібито* опонентами – дисидентами-шестидесятниками, які, як і він, боронили «собори людських душ» тотально. Для того, щоби переконатися в цьому, слід масштабно й незаангажовано осмислити феномен соборної єдності українців у обороні рідної мови й нерозривно пов'язаної з нею духовності, в чужі епохи. Яскраво це виявилось під час переслідування роману «Собор» і його автора наприкінці 1960-х початку 1970-х років. Зважаючи на це, йому довелося піти з посади Голови СПУ, але ще виявилось мінімальним покаранням (порівняно з тими репресіями, які готували для нього недоброзичливці). Про це йтиметься у цій статті згодом.

Серед тих, хто, незважаючи на цілком очевидні небезпеки, свідомо став на захист ідеї соборності українства, проявленої в романі Олесь Гончара, найяскравішим і найбільш впливовим щодо формування громадської думки є автор філософсько-українознавчого есе «Собор у риштованні» Євген Сверстюк. Есе, знакового для звільнення українських думки-слова-дії від пут не лише облудних фальсифікацій, а й від підміни наріжних концептів українського світобачення імперськими симулякрами. Уживаючи термін «нібито» щодо умовної межі світоглядів українських соціальних верств, мусимо знову підкреслити, що соборність української духовності=мови=буття тим і відрізняється, що не має й ніколи не матиме минущо-буттєвих кордонів.

Євген Сверстюк стверджує: «Найвищими точками на нашій землі... височать стародавні храми. Із золотими куполами. Із діркими покрівлями, в погнилих риштованнях. Ті, що охороняються законом, а не людьми... І ті, що незримо жевріють у глибинах народної свідомості. Олесь Гончар зробив першу в радянській літературі спробу осмислення їхньої вічної німої музики й символіки. Але *те, що нам нині треба відкривати, для наших далеких предків було азбукою*. Там, де оселялись запорожці, одразу виростала церква як голос духу.

Як покидали запорожці,

Великий Луг і Матір-Січ

Взяли з собою Матір Божу

А більші нічого не взяли» (курсив наш – П.Я.) [2, с. 39]

Таке трактування світоглядно-трансцендентального масштабу роману «Собор» не лише відповідало його сутності, а й, на думку автора есе, збігалось зі світобаченням і поетикою найбільшого з вітчизняних митців-мислителів, явленими в поемі «Іржавець». Філософема Є.О. Сверстюка «те, що нам нині треба відкривати, для наших далеких предків було азбукою», є актуальною і в ХХІ столітті, оскільки і нині відкриваємо в пошуках духовно-національної ідентичності, рятуючи зв'язок поколінь, зумисне знищені чужинцями, скарби близької й далекої минувшини. На схилі літ, у «Щоденникові» часів настання Незалежності О.Т. Гончар фіксує промовистий факт: «Один розповідає, що його рідна тітка працювала у Львові, коли там друкувався «Собор» із фабрики виносили на собі, під одежею, чим було врятовано частину тиражу» [1, т. 3, с. 470].

Роман «Собор» як універсальний духовний, а тому особливий мовно-культурний феномен ясно асоціювався у тих, хто рятував його із радянського атеїстично-інквізиційного аутодафе, з тим самим Собором української мови й культури, вітчизняної духовності загалом, який за будь-яку ціну слід уберегти. Далі ми побачимо, що іманентно так само у вікопомному 1968-му діяли не лише працівники львівської друкарні, а й дехто із керманічів ССРСР та УССР. Вони рятували від загрози знищення й знецінення український *Собор*. Прочитовані Є.О. Сверстюком рядки з Шевченкового «Іржавця» нерозривними ланками єднають сокровенне. Образи Матері Божої – Покрови українців і козацтва зосібна, із соборністю Січі-Матері. «Олесь Гончар зробив... першу в радянській літературі спробу осмислення їхньої вічної німої музики й народньої символіки», – стверджує Є.О. Сверстюк, осмислюючи філософему собору й соборності.

«Найвищими точками на нашій землі... височать стародавні храми... діркими покрівлями, в погнилих риштованнях. Ті, що охороняються законом, а не людьми». Світоглядна антитеза Є.О. Сверстюка має масштабний сенс. У контексті філософії буття народу, а тому його збереження не може одночасно існувати стародавніх храмів із золотими банями й трухлявими покрівлями. «Золоті бані храмів» – предковічна святокіївська традиція. А «струхлявіла покрівля» – прикро-промовистий знак свідомого російсько-радянського занедбання українських храмів. Цей знак указує на байдужість до безцінних надбань вітчизняної соборної духовно-національної ідентичності, яку *нібито*, оскільки не існувало дієвих механізмів протидії руйнації, охороняє чужий закон. Антитеза між височиною вічності святокіївської духовно-інтелектуальної доби та трухлявістю безбожницької минувшини ХХ віку становить ще одну вагому ціннісно-сміслову парадигму роману Олесь Гончара «Собор», на яку звернув увагу визначний український філософ-літера-

турознавець Євген Сверстюк. Цю аксіологічну парадигму слід осмислювати під час вибудови перспективних концепцій філософії буття української мови вже в XXI столітті. Мова, яка, як і собори, зазнала великої руйнації в минулому столітті.

Люди, які хоч трохи обізнані з духовною та буттєвою історією України, усвідомлюють те, *чим саме є* для українців феномен Собору. Від Володимира-Хрестителя українці будували собори як особливу форму передання Духу, як найвищу вежу в земному бутті. Водночас вони розуміли Собори як неприступну фортецю Духу, що має сторожувати безперервність життя родоводу й буття нації. У цій семіосфері провідними є почуті або ще не достатньо почуті сучасниками, голоси предків і одвічний заповіт нащадкам, котрі не мають права зректися й запродатися чужим богам, не сміють опуститися нижче вираженого й збереженого в Соборі ідеалу Людини. «Заповітний голос роду носить в повітрі для кожного покоління, *кожне покоління мусить піднести настільки, щоби почути цей голос. Воно має передати естафету, вибудувати свій найвищий Собор* – у цьому його велика дума, велике покликання!» – стверджує Є.О. Сверстюк (курсив наш П.Я.) [2, с. 39–40]

Осмилимо цю аксіологічну парадигму. Першим, що привертає увагу, є сама атмосфера контрасту майже тотожно змальованого Олесем Гончаром у романі «Собор» та осмиленому Є.О. Сверстюком у філософсько-літературознавчому есе «Собор у риштованні» ідеалу та реальністю окупаційного антисоборного українського буття. «Заповітний голос роду», який «носить в повітрі для кожного покоління», є голосом трансцендентального зв'язку – передання ідентичності («естафети») для того, щоби кожне покоління мало змогу «вибудувати свій *найвищий Собор*». У метафоричній філософемі «найвищий» міститься не лише високість прагнень і майбутнього здійснення для прийдешніх українських поколінь, а й *обов'язок усіх українців* бути вільними від духовно-інтелектуального, а тому й буттєвого окупаційного знищення.

Справедливо маловідомий нині письменник-реакціонер А. Первенцев сумнозвісно увійшов в історію не своїми безбарвними соцреалістичними романами та ще гіршими за аналітичною й художньою якістю літературно-критичними опусами, а одіозною фразою: «Прежде чем вводит войска в Прагу, их нужно было ввести в «Новый мир». Сказано було саме у рік «розчавлення» радянськими танками «Празької весни». До придушення прогресивної редколегії очолюваного А. Твардовським «Нового міра» (тобто до «введення танків») залишалося ще кілька років. Це буде зроблено, за рішенням Секретаріату ЦК КПСС, у лютому 1970-го. У 1971 році автор класичного «Василя Теркіна» і багатолітній редактор «Нового міра» помре. «Уведення танків» в українську літературу, позначене розгромом роману Голови Спілки Письменників України Олеса Гончара «Собор», почалось набагато раніше. У тому ж році, як і в Чехословаччину, але навесні. У час відзначення піввікового ювілею О.Т. Гончара «привітали» інакше: «Цькують... на другий день після ювілею оскаженіли знов. Особливо за вельзевулів (У слові на ювілейному вечорі... Олесь Гончар ужив це слово, маючи на увазі головного цькувала «Собору»... Ватченка. Примітка В.Д. Гончар)... шапки загорілися на кількох одразу. Зустрічаючись... так і кидають одне одному: «Здоров, вельзевул» [1, т. 2, с. 13]

Вище ми детально осмислювали те, як про роль роману «Собор» як знакового явища для відродження української

духовності, мови й українського народу після геноцидних сталінських голодоморів і репресій міркував у класичній філософсько-філологічній праці «Собор у риштованні» Є.О. Сверстюк. Але тією ж проблемою – спасінням роману «Собор», а тому й закладених у його основу христоцентричних й україноцентричних принципів опікувався ще один українець. На той час – друга особа в ССРСР. Голова Президії Верховної Ради ССРСР, член Політбюро ЦК КПСС М.В. Підгорний. Українець Микола Підгорний неодноразово й дієво виявляв своє негативне ставлення до цькування роману Олеса Гончара «Собор». Виявляв як *українець*, чий світогляд був сформованим в українській тисячолітній прадідівській соборноправній та соборномовній традиції. У цій українській традиції був сформованим і яскравий противник комуністичної партії та її безбожницької ідеології Євген Сверстюк. Ці позиції у обстоюванні мови як Собору людських душ іманентно збігаються.

Незалежна позиція Олеса Гончара щодо питань захисту свободи слова, які стосувалися всього обшину буття митця-мислителя в тоталітарному ССРСР, усього комплексу проблем, пов'язаних з осмиленням національної духовності, ідентичності, самого права українців бути вільними від русифікації, від чергового системного нищення і, як наслідок, органічна потреба повсякчас опиратися втраті рідної мови та культури не словами, а очевидними справами була відомою «вельзевулам» набагато раніше від оприлюднення роману «Собор».

Так само вона була відомою й М.В. Підгорному. Публічний виступ Голови СПУ Олеса Гончара проти «людини із червоним олівцем» (цензора) на з'їзді СП ССРСР у Москві в 1966 році, був взятий до уваги для подальших репресій проти нього. Але, принципова позиція українського класика завжди мала підтримку з боку українського державно-партійного діяча М.В. Підгорного. Короткий запис у «Щоденнику» О.Т. Гончара від 25.04.1968 року, зроблений тоді, коли «дніпропетровський вельзевул» О. Ватченко вимагав, разом зі своїм, і Л.Брежнєва приятелем В.Щербицьким, не лише звільнення О.Т. Гончара з посади Голови СПУ, а й ув'язнення. За порятунком письменник їде до М.В. Підгорного: «Був у президента (голови Президії Верховної Ради СРСР – В.Г.) Є люди, про яких кажуть: золота людина. І краще не скажеш. М.В. багато курить. Одну з одною. «ВТ». Хотілось поради, щоб кинув» [1, т. 2, с. 15].

Концептуально суголосним із цим, записаним «по гарячих слідах» враженням є українська христоцентрична філософема, висловлена старшою сестрою митця – Шуурою – більше ніж через чверть століття після події. У щоденниковому записі О.Т. Гончара від 12 березня 1994 року мовиться: «Лист від сестри... «Казали наші бабуся, що за сиротою і Бог із калитою... ти думаєш, так просто сказав Підгорний (на захист «Собору»), то йому сам Бог підказав, бо й він був достойний захищати людей від біди, і тебе Господь захитив, що ти йому віриш, бо я на собі іспитала: не голос наш чує, а й мислі наші знає...» (курсив наш – П.Я.) [1, т. 3 с. 515] Поміркуймо над висловленим. Привертає увагу не лише суголосність долі письменника, що зостався без матері у надто малому віці, із процитованою у листі українською християнською народною мудрістю, а й ще декілька вагомих ціннісно-сміслових концептів. Номінально-атеїстичного радянського комуністичного можновладця М. Підгорного бачить віруюча українка тим, кому «сам Бог підказав, бо й він був достойний захищати людей від біди».

Для неї, що осмислює й *бачить* та *співмірює* головним зором людей і світ не матеріалістично-буттєвими, а істинними духовними категоріями провідними є не зовнішні декларації, а справжні справи. «По ділах і пізнаєте їх», – мовив Господь. Бути гідним захищати «людей від біди» – особлива чеснота, яку Господь дарує лише тим, хто вартий і спроможний нести цей хрест. Такими були, зокрема, українські ченці й козаки середньовічно-лицарських часів. Бути тим достойником, кому «сам Бог підказав захищати людей від біди», означає також в українській світоглядній христонаслідувальній традиції здатність жертвувати собою в ім'я не матеріальних, а духовних ідеалів. Така жертвність і такий ризик мали різні, але цілком зримі форми своєї присутності в повсякденному бутті. Соборність мови – одна з тих сфер, що єднає причетного до московського імперського центру М. Підгорного, творця роману «Собор» і автора «Собору у риштуванні» Є.О. Сверстюка.

Вагомою, зважаючи на потребу масштабного філософсько-українознавчого осмислення світоглядно-моральних основ буття й активної діяльності україноцентричних державників у тоталітарних умовах повсякчасного захисту української соборності та рідної мови, є промовиста щоденникова нотатка О.Т. Гончара щодо принципової позиції М.В. Підгорного тоді, коли доля письменника, а не лише його твору, як видавалося Ватченку, Щербицькому, Грушецькому, Ляшківі та іншим можновладцям, уже була вирішеною в дусі недавніх сталінських часів. Олесь Гончар занотував свою розмову з П.Ю. Шелестом: «06.04.1989. Біля басейну ... годував качат, коли йде Шелест. Зав'язалась розмова щодо «соборної історії». Насідали тоді наші на мене з усіх сил... вимагали вашої крові. Особливо лютували Грушецький, Ватченко і цей, теперішній (імені Ве-Ве (Щербицького – П.Я.) він уникає називати. В одну душу вимагали: «Вивести його з ЦК, не обирати на з'їзд у Москву!»... «Відкликати з депутатства!»... влаштувати процес, судити за «клевету на існуючий лад» і «в Мордовію його, в концтабори!» Будучи в Москві... розповідає Петро Юхимович, – зайшов порадитись до Підгорного, а він: «Та що ви там – подуріли? Нас з тобою не буде, ніхто, мабуть, і не згадає, а Гончар буде вічно! Це ж «Прапороносці», «Тронка», «Собор!» Не робіть дурниць, не ганьбіть Україну! Недарма я до Миколи Вікторовича досі почуваю симпатію: добра ... душа! Справжній земляк (він з Карлівки полтавської)! ... й під час свого падіння тримався він мужньо, з гідністю... зустрів його на реєстрації під час сесії (вже повергнутим). Іде у фойє понад реєстраційними столами, веселий, непригнічений, ступає пружно, зустрічні вітаються з ним явно прихильно.... «Оце козак!» (курсив усюди наш – П.Я.) [1, т. 3, с. 233].

Суголосно із занотованим О.Т. Гончарем на схилі літ, Є.О. Сверстюк у цитованому вище філософсько-літературознавчому есеї «Собор у риштуванні» привертає увагу до аксіологічної домінанти, наявної у світогляді Олесь Гончара: «Вироблення шляхетності – це моральна революція в почуваннях і думках людини, яка по-лицарськи бере життя як відповідальність за всіх... Може, ця людська шляхетність – єдине, що примушує нас вірити у високе ім'я людини та в її покликання?» [2, с. 63]. Міркування Є.О. Сверстюка пов'язуються з діаріумом М. Підгорного, який по-лицарськи, як і Є.О. Сверстюк, узяв відповідальність за найбільш загроженого. Це уособлює «відповідальність за всіх». *Шляхетність* у світоглядній концепції Є.О. Сверстюка – це моральна революція. А така револю-

ція, як протест проти нав'язаного ззовні устрою й ладу, неодмінно спричиняє звільнення «почувань і думок людини». Герої роману Олесь Гончара «Собор» Єлька і Микола Баглай примушені (згідно із точним визначенням Є.О. Сверстюка) поводити себе шляхетно. Їх, як і українців М. Підгорного й П. Шелеста, примушує так поводити себе причетність до своїх батьків. До свого родоводу. До себе самих. Саме цим шляхетним *примусом* керуються всі, соборно, одухотворено мовою об'єднані, верстви українського суспільства.

Не можна оминати і той факт, що засвідчує очевидне, але маловідоме, ще не достатньо актуалізоване нині. На *всіх* без винятку етапах буття УРСР у тоталітарному СРСР на найвищих щаблях (про середні й нижчі мову вже не ведемо) діяли українці, яким була, без жодної патетики й пафосу, дорогою їхня Вітчизна. В іншому разі, вимоги членів Політбюро ЦК КПУ щодо автора роману «Собор»: «вивести... з ЦК, не обирати на з'їзд у Москву!»... «Відкликати з депутатства!»... влаштувати процес, судити за «клевету на існуючий лад» і «в Мордовію його, в концтабори!» ясна річ неодмінно здійснилися б.

П.Ю. Шелест занотував маловідомий, проте важливий для новітнього філософсько-українознавчого розуміння українського світоглядно-буттєвого Опору в ХХ ст. факт: «Було домовлено, що ... група товаришів... дасть у ЦК докладний і ґрунтовний документ, який би викривав «Лист 77» (проти утисків та репресій українства – П.Я.) та «Інтернаціоналізм чи русифікація», написаний Дзюбою. О.Т. Гончар відмовився брати участь у роботі цієї комісії, про що він у письмовій формі повідомив ЦК. Такий учинок нас усіх засмутив... були не в міру «гарячі» голови, які вимагали ледве чи не виключення Гончара з партії, виведення його зі складу ЦК і відкликання його з депутатів... Піти цим шляхом – значить нашкодити нашій спільній справі, відштовхнути, а може й втратити талановитого письменника і впливову людину серед творчої інтелігенції. Щодо цього довелось витримати немалий тиск із боку заподадливих «ортодоксів-марксистів». Особливо лютували Грушецький та Ватченко, та й у ЦК КПРС знайшлися такі «діячі», які прагнули «політичної крові». *Мою позицію щодо Гончара незмінно підтримував М.В. Підгорний...* Деякі... вимагали заарештувати Гончара. Коли я про це сказав Підгорному, то він відповів: «Знаєш, Петре, нас з тобою арештують, ніякий чорт і слова не скаже. Про Гончара заговорить світ, та й взагалі, який ідіот виношує таку ідею». (курсив наш – П.Я.) [3, с. 222–223].

Ясна й відверта позиція, зайнята М.В. Підгорним, становила небезпеку для нього самого. Для цього було декілька вагомих причин. По-перше, через іманентну підтримку ним дисидентських настроїв української творчої інтелігенції, коли замість того, щоби стати на позиції «пролетарського інтернаціоналізму» (насправді – русифікації України) і підтримати засудження і книги І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» і тих, хто цю книгу боронить, він – член Політбюро ЦК КПРС – стає на захист тих, хто русифікації опирається і солідаризується з інакдумцями. При цьому надзвичайно перспективною для осмислення є його репліка, адресована ще одному українцеві в московському Політбюро – П.Ю. Шелестові: «Знаєш, Петре, нас з тобою арештують, ніякий чорт і слова не скаже. Про Гончара заговорить світ, та й взагалі, який ідіот виношує таку ідею».

Висновки. В українців, стверджуємо це без жодного пафосу, завжди важка доля, який би життєвий шлях ми не

обирали. Саме тому феномен України потребує масштабно-соціально-гуманітарного вивчення. Першим із провідних вимірів указанного проблемно-тематичного дослідницького поля є вивчення специфіки філософії буття української мови як трансцендентальної семіосфери. Другим, пов'язаним із попередньо сформульованим, є засадничий принцип *соборності мови*. Цей принцип єднає всіх українців, незалежно від соціального походження й становища, місця мешкання в рідній країні і навіть від проживання в іншомовному середовищі. Українська мова, українська духовно-інтелектуальна ідентичність, український менталітет є нерозривною триєдиною основою феноменів України й українства. На це вказує декілька значущих прикладів. Обіймаючи найвищу посаду в офіційній Спілці Письменників УРСР, член ЦК КПСС, член ЦК КПУ, лауреат численних радянсько-державних премій, автор визнаного Сталіним, а тому й відзначеного Сталінською премією, роману «Прапорносії» Олесь Гончар, *несподівано* для номенклатури до якої він належить, до свого піввікового ювілею створює й оприлюднює роман «Собор». У ньому він, найбільш титулований радянською владою український письменник, *свідомо* ушляковує незнищенну соборну, соборноправну, що найкраще виявляється в мовно-культурній ідентичності, духовність багаторазово знищеного голодоморами й репресіями, зневаженого імперією, українського народу. Його вчинок став аксіологічним протестом письменника проти знецінення базисних констант українського світогляду й буття, а також потужним захистом тієї мовно-культурної національної ідентичності, якій тоді, як здавалося багатьом, уже нізвідки було чекати захисту.

Аксіологічний спротив О.Т. Гончара тривалому агресивно-окупаційному безбожництву, спрямований на захист соборної духовно-національної ідентичності українців, спричинив щирю оборону вже самого письменника та його знакового для українства роману з боку різних верств української громадськості. У такому захисті в безбожницько-тоталітарну епоху свідомісно й дієво з'єдналися, з одного боку, совість української нації – дисидент і в'язень сумління Євген Сверстюк та інші дисиденти – шестидесятники, а з іншого – член Політбюро ЦК КПСС, Голова Президії Верховної Ради СРСР Микола Підгорний та тодішній керманіч УРСР Петро Шелест. Завдяки твердій центрично-державницькій консолідації Олесь Гончар та роман «Собор» (як знакове явище відродження української духовності та художнього слова) були врятовані від ще більш масштабних репресій. Соборність і причетність до *соборної* української мови, вихованих на Харківщині (П. Шелест), на Полтавщині (М. Підгорний), на Січеславщині (Олесь Гончар) і на Волині (Євген Сверстюк) українців, поставила у небезпечних для них особисто обставинах. Як переконливо довів історичний досвід, *соборна* українська мова отримала потужний імпульс для свого подальшого тривалого розвитку. Цей розвій нікому не зупинити.

Література:

1. Гончар О. Щоденники. У 3-х томах. Київ: 2002–2004
2. Сверстюк Є. Собор у ристованні. На святі надій Вибране. Упор. В.В. Андрієвська, Р. Лиша. Київ: вид-во «Наша віра». 1999. С. 35–96.
3. Шелест П. Справжній суд історії ще попереду. Київ: «Генеза». 2003. 794 с.

Ямчук П. Н. Філософія бытия української мовно-культурної ідентичності і соборна цілісність національної христопроцентричної системи цінностей

Анотація. В пропонуваному дослідженні, присвяченому осмисленню малоізнаного феномена національної екзистенції, увага зосереджена на вивченні одного з головних питань багатоаспектної світоглядної універсали українського руху Спротивлення 1960-х років. Річ йде про знакову роман Олесь Гончара «Собор», виданий до 50-ліття автора і розгромлений по наказу метропольного центру в тому ж році. Визначаюча роль цього роману в українському соціально-гуманітарному дискусіоні II половини ХХ століття, масштабність і поворотність його появи для української культури в аксіологічному, смислотворчому дискусіоні, і саме тому – в загальної мовно-літературної семіосфері бытия національної христонаслідуюче-софійної духовності, глибоко і всесторонньо проаналізована в класичному філософсько-філологічному есе Е.О. Сверстюка «Собор в будівельних лесах». За висказану в цьому труді, і не тільки в ньому, ясну христопроцентричну громадянську позицію автор був осуджений на довгий термін заслання. Значуще-перспективним в філософсько-українознавчому, а також і в ментально-мовно-літературному дослідницькому контексті є питання про громадянську позицію одного з лідерів СРСР Миколая Підгорного. Він своїми діями засвідчував особисту преданість українсько-христопроцентричному універсалу, встав на захист знакового для вітчизняної культури явлення – роману «Собор». Позиції вільного українського дисидента – одного з моральних авторитетів руху «шестидесятників» і незалежної України – українця Євгена Сверстюка і позиція одного з лідерів СРСР – малоізнаного нині українця Миколая Підгорного об'єдналися в 1968 році в головне. В захисті духовної філософії роману Олесь Гончара «Собор», який самим своїм називанням ще в атеїстичні часи утверджував головне для України і українства початок. Ними є духовність, соборність загальної мовно-літературної бытия. Ці поняття визначають трансцендентальне продовження української ідентичності. Аналітичне вивчення соборного єднання, на перший погляд, протилежних фігур в семіосфері захисту української мовно-ментальної ідентичності є базисним аспектом пропонуваного увазі читачів статті.

Ключові слова: Собор, духовно-національна ідентичність, філософія мови як соборність, світоглядний Спротивлення, Олесь Гончар, Євген Сверстюк, Миколай Підгорний.

Yamchuk P. Philosophy of the bottle of Ukrainian language and cultural identity and the comparative integrity of the national christophentic system of values

Summary. The proposed exploration devoted to understanding the little-studied phenomenon of national existences, attention is focused on the study of one of the cornerstones of the multidimensional ideological universal of the Ukrainian resistance movement in the 1960s. This is about the novel OlesHonchar's "Cathedral", issued to the 50th anniversary of the author and defeated, at the request of the metropolitan center, in the same year.

The decisive role of this novel in the Ukrainian social and humanitarian discourse of the second half of the twentieth

eth century, the magnitude and turning point of its appearance for Ukrainian culture in the axiological, semantic discourse, and hence, in the comprehensive language-literary semiosphere, the existence of the national christo-succession-spiritual spirituality is deeply and comprehensively analyzed in the classical philosophic-philological essay Ye.O. Sverstiuk "Cathedral in Scrappage".

According to the writer, in his work, and not only in her, a distinctly hristocentric civic position, he left a long period of imprisonment. Significantly promising in philosophical and Ukrainian studies, and hence in the mental-linguistic research context, a complex of issues related to the civic position expressed by one of the leaders of the USSR, Mykola Podgorny, who, effectively demonstrating his loyalty to the Ukrainian-centric universe, also became protected Significant for the domestic culture of the phenomenon – the novel "Cathedral".

The positions of the leading Ukrainian dissident – one of the moral authorities of the movement "Sixties" and independent Ukraine – Ukrainian Yevhen Sverstiuk and the position of one of the leaders of the USSR – the now unknown Ukrainian Nicholas Podgorny joined in 1968 in the main. In the defense of the spiritual philosophy of Oles Gonchar's novel "The Cathedral", which by the very title atheistic times claimed the leading for Ukraine and Ukrainians began.

They are spirituality, linguistic unity in the customary and state-creating life, which determine the transcendental continuation of Ukrainian identity. The analytical study of the union of apparently opposite figures in the semiosphere of the defense of Ukrainian language and mentality is the basic aspect of the proposed studio.

Key words: Cathedral, spiritual-national identity, philosophy of language as a collegiality, worldview Opir, Oles Honchar, Yevhen Sverstiuk, Mykola Podgorny.